

ŞARİHİ BELLİ OLMAYAN BİR KASİDE-İ MÜNFERİCE ŞERHİ

A Commentary of Qasidah Al-Munferice That Has Unknown Commentator

Büşra KAPLAN¹

¹ Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü, busrakaplan90@hotmail.com, orcid.org/ 0000-0003-4854-2717

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 08.03.2022
Kabul/Accepted: 26.04.2022

DOI:10.20322/littera.1084650

Anahtar Kelimeler

Kaside-i münferice, İbnü'n-Nahvî, şerh, tercüme.

ÖZ

İbnü'n-Nahvî olarak tanınan Ebü'l-Fazl Yûsuf b. Muhammed b. Yûsuf et-Tevzerî (H.433/M.1041-H.513/M.1119)'nin kaleme aldığı, Allah'a teslim olmanın ve tevekkül etmenin anlatıldığı *Kaside-i Münferice*, Osmanlı döneminde halk tarafından çok sevilmiş ve sürekli okunmuştur. Fe'ilün/fe'ilün/fe'ilün/fe'ilün vezninde kaleme alınan kasidenin beyit sayısı çeşitli nüshalarda 40 ila 50 arasında değişkenlik göstermektedir. Türk edebiyatında bu kaside üzerine birçok tercüme, şerh ve tahmis yazılmıştır. Söz konusu şerhlerinden biri de Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 1705/4 numarada, 46^b-51^b varakları arasında "Kasidetü'l-Münferice Tercemesi" adıyla bulunmaktadır. Ön kısmında yani 44^b-45^b varakları arasında *Kaside-i Münferice*'nin Arapça olan orijinal halinin de bulunduğu bu yazmadaki kaside 48 beyitten oluşmaktadır. Yazmanın üzerinde ya da metnin kendisinde şârihine ya da müstensihine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bu nüshanın ele alındığı çalışmamızda önce nüshanın tanıtımı yapılmıştır. Ardından İbnü'n-Nahvî'nin hayatı hakkında hem kaynaklardan hem de yazmadan hareketle bilgi verilmiştir. Sonra kaynaklarda zikredilen eserleri ile *Kaside-i Münferice*'si hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmada, eldeki nüshanın içeriği ve şârihin izlediği usul değerlendirilmiş, kütüphane kayıtlarında ya da üzerine yapılan çalışmalarda tercüme olarak değerlendirilen bu eserin tercüme mi yoksa şerh mi olduğu tartışılarak eserin transkripsiyonlu metni verilmiştir. Bu çalışma ile *Kaside-i Münferice* şerhlerinin bir örneği daha literatüre kazandırılmıştır.

ABSTRACT

Qasidah al-Münferice, which was written by Ebu'l-Fazl Yusuf b. Muhammed b. Yusuf et-Tevzerî (433/1041-513/1119), known as Ibn al-Nahvi, which tells about surrendering to Allah and trusting in Allah, was very popular and read by the people during the Ottoman period. The qasidah, written in the meter of fe'ilün/fe'ilün/fe'ilün/fe'ilün, varies between 40 and 50 couplets in various copies. Many translations, annotations and tahmis were written on this qasidah in Turkish literature. One of the commentaries in question is in Corum Hasan Pasa Provincial Public Library, number 19 Hk 1705/4, with the name "Kasidetü'l-Münferice Tercemesi" between leaves 46b-51b. This manuscript, which includes the original Arabic version of *Qasidah al-Münferice*, consists of 48 couplets on the front part, namely between the leaves 44b-45b. There is no record of its interpreter or copyist on the manuscript or in the text itself. In our study in which this copy is handled, firstly, the copy has been introduced. Then, information was given about Ibn al-Nahvi's life, based on both sources and the manuscript. Then, information is given about his works mentioned in the sources and more specifically his *Qasidah al-Münferice*. Then, the content of the copy we have and the method followed by the commentator was evaluated. It has been discussed whether this work, which is considered as a translation in the library records or studies on it, is a translation or a commentary. Then, the transcribed text of the work is given. With this study, another example of *Qasidah al-Münferice* commentaries has been brought to the literature.

Keywords

Qasidah al-münferice, İbnü'n-Nahvî, commentary, translation.

Atıf/Citation: Kaplan, B. (2021), “Şarihi Belli Olmayan Bir Kaside-i Münferice Şerhi”, *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 8/2, 1642-1659.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Büşra KAPLAN, busrakaplan90@hotmail.com

GİRİŞ

Kaside-i Münferice, 11. yüzyılda Ebü'l-Fazl Yûsuf b. Muhammed b. Yûsuf et-Tevzerî yani halk arasında bilinen adıyla İbnü'n-Nahvî tarafından kaleme alınmış, Allah'a tevekkül ve teslimiyetin işlendiği Arapça, tasavvufi bir şiirdir. Yazıldığı dönemde ve sonrasında üzerine birçok tercüme, taştir, şerh ve tahmis kaleme alınmıştır. Okuyanlar tarafından çok sevilip, halk arasında yaygınlaşan bu şiire yazılmış şerhlerden biri de Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 1705/4 numarada, 46^b-51^b varakları arasında bulunan “Kasîdetü'l-Münferice Tercemesi” adıyla kayıtlıdır. Bu metnin ele alınacağı çalışmamızda, kasidenin yazarı olan İbnü'n-Nahvî, hayatı ve *Kaside-i Münferice*'si hakkında bilgi verildikten sonra yazmanın nüsha özelliklerinden bahsedilecektir. Daha sonra eserde izlenen usul hakkında bir değerlendirme yapılacak ve ardından eserin transkripsiyonlu metni sunulacaktır.

1. İbnü'n-Nahvî ve *Kaside-i Münferice*'si¹

1.1. İbnü'n-Nahvî

Kaynaklarda ailesi hakkında bilgi bulunmayan ve İbnü'n-Nahvî olarak tanınan Ebü'l-Fazl Yûsuf b. Muhammed b. Yûsuf et-Tevzerî, H.433/M.1041 yılında Tunus'ta bulunan Tevzer kasabasında dünyaya gelmiştir. Bazı kaynaklar Kayravân'da doğduğunu belirtse de araştırmacıların çoğu bu görüşü desteklememektedir (Alzyout 2013: 3-4). Nahvî, ilköğrenimine doğum yeri olan Tevzer'de başladıktan sonra eğitimine Kayravân/Kayverân'da devam etmiştir. Ayrıca kaynaklarda hocalarının kimler olduğuna dair bir ittifak bulunmamakla beraber Ebü'l Hasan Ali b. Muhammed el-Lahmî, Ebû Abdullah el-Mâzerî, Abdülcelîl er-Rabaî ed-Dîbâcî ve Abdülhâlik es-Süyûrî gibi dönemin âlimlerinin derslerine devam ettiği belirtilmektedir. Eğitimini tamamladıktan sonra Tunus'ta kısa bir süre ders vermiştir. Bu derslerinde gramer yani nahiv konularına ağırlık verdiği için gramerin oğlu anlamında “İbnü'n-Nahvî” olarak tanınmıştır. Ancak bazı araştırmacılar babasının nahivci olmasından dolayı bu lakapla tanındığını öne sürmektedir (Alzyout 2013: 4). Tunus'tan ayrıldıktan sonra Bicâye yakınlarındaki Benî Hammâd Kalesi'nde kısa süre kaldıktan sonra oradan Sicilmâse'ye oradan da Fas'a gitmiştir. Daha sonra Benî Hammâd Kalesi'ne dönmüştür. Ardından hacca gittiği ve şiirleri vasıtasıyla dönüş yolunda Mısır'da kaldığı anlaşılan İbnü'n-Nahvî H.513/M.1119 yılında Benî Hammad'da vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.

Kaynaklarda, okuttuğu derslerden hiç ücret almadığı belirtilen İbnü'n-Nahvî'nin Tevzer'de bir çiftliği olduğu ve buranın geliriyle yaşamını sürdürdüğü ifade edilmektedir. Ayrıca Gazali'ye son derece bağlı olduğu ve onun *İhyâ*

¹ Çeşitli kaynaklarda hakkında ayrıntılı bilgiler bulunan İbnü'n-Nahvî'nin hayatı ve *Kaside-i Münferice*'si hakkında hem makale hem de tez düzeyinde ayrıntılı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmanın odak noktası şairin hayatı ve eserleri olmadığından aşağıdaki çalışmalardan yararlanarak kendisinin hayatı ve eserleri hakkında özet bilgi vermekle yetinilecektir: (Alzyout 2013; Çögenli 2013; Durmuş, Elmalı 2000; Elmalı 2002; Kara, Yüksek Lisans Tezi, 2021; Kara 2021; Yazar 2011; Yıldırım 2015).

adlı eserini ramazan aylarında 30 parçaya bölerek her gün bir parçasını okuyarak tamamladığı rivayet edilmektedir. Ebû Abdullah İbnü'r-Remmâme, Ebû İmrân es-Sanhâcî ve Ebû Muhammed et-Tâhertî gibi isimler yetiştirdiği öğrencileri arasında sayılmaktadır. Kendisi hakkındaki çeşitli kerametler İbn Hirzihim tarafından nakledilmiştir.

İbnü'n-Nahvî'ye dair bazı bilgilerin çalışmamızda ele aldığımız yazmanın baş kısmında da mevcut olduğu görülmüştür. Şarih, eserin ismini ve yazarını verdikten sonra onun lakabını ve nasıl biri olduğunu belirtmektedir. Aslen Tevzer'li olduğunu, Hama'da yaşadığını ve orada keramet gösterip İmam-ı Gazali ile aynı sene yani H.513 senesinde vefat ettiğini söyledikten sonra bu kasideyi devamlı okuyanların dileklerine kavuşacaklarını bildirmektedir:

Cümleden biri, kaşide-i münfericiyye dimekle meşhûre vü ma'rûfe kaşide-i mübârekedür. Muşannifüñ ism-i şerîfleri, Yûsuf bin Muḥammed'dür, Ebu'l-Fazl bin en-Nahvî dimekle ma'rûfdur. Fuzalâ-yı kâmilin ve 'ulemâ-yı 'âmilinden şâhib-i kerâmet bir zât-ı şerîfedür. Fî'l-aşl, Tevzer ahâlisinden olup Ḥamâ'da sâkin olmuşlardur ve anda kerâmeti zâhir olmuşdur. İmâm Gazâlî'nüñ dâr-ı beḳâyâ rihlet itdiği senede ahirete rihlet itmişlerdür ki beş yüz on üç târihidür. Ve bu kaşide-i mübârekenün kırâ'atine müdâvemet idenler murâdlarına vâsıl ve merâmlarına nâ'îl olmuşlardur. (vr. 46^b)

Yazmada verilen bu bilgiler hem eser hem de şair hakkında edebiyat tarihlerinde bulunan bilgileri netleştirmektedir. Ayrıca şarih, okura önemli ve kıymetli birine ait bir eseri okuyacağını fark ettirmektedir.

1.2. Kaside-i Münferice

Brockelmann tarafından tespit edilen *el-Vasıyye* isimli bir risale ve uzun bir ta'şîr olan *ed-Dîbâcû'l-Müneşşer ve'l-Minhâcû'l-Mu'aşşer* adlı eserler İbnü'n-Nahvî'ye nispet edilmektedir ancak haklarında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Bu eserlerin yanı sıra İbnü'n-Nahvî'ye asıl ününü sağlayan *el-Münferice*, *el-Fütûh*, *Ümmü'l-ferec* ya da *el-Ferec bade's-ş-şidde* isimleriyle de bilinen *Kaside-i Münferice*'sidir.

Rivayete göre, İbnü'n-Nahvî, Tevzer dışında bulunduğu bir sırada mallarının çalındığını duyması üzerine bu manzumeyi kaleme almıştır. Kasidenin yazılmasından sonra hırsızlık yapan kişinin rüyasında elinde süngü olan birinin "falancanın gasp ettiğin malını iade etmezsen seni öldüreceğim" demesi üzerine İbnü'n-Nahvî'nin mallarını iade etmiştir. Eldeki çeşitli nüshalardan hareketle toplamda 40 ila 50 beyit arasında değişkenlik gösteren ve elimizdeki yazmada 48 beyit olarak şerh edilen kasidenin genel itibarıyla Allah'a teslimiyeti anlattığı söylenebilir. Sıkıntı yaşayan insanlar tarafından vird haline getirilen kaside için es-Subkî halkın bu kasideyi dua olarak okuduklarında dualarının kabul olacağına inandıklarını aktarmaktadır.

Üzerine birçok tercüme², tahmis, şerh ve taştir yazılan *Kaside-i Münferice*, az kullanılan daire-i muhtelifeden mütedârik bahrinde olan fe'ilün/fe'ilün/fe'ilün/fe'ilün vezninde kaleme alınmıştır. Kasidenin vezin özelliklerine dair bilgiler bu çalışmada ele alınan yazmanın baş kısmında aşağıdaki şekilde verilmektedir:

Cümleden biri, kaşide-i münfericiyye dimekle meşhûre vü ma'rûfe kaşide-i mübârekedür. Muşannifüñ ism-i şerîfleri, Yûsuf bin Muḥammed'dür, Ebu'l-Fazl bin en-Nahvî dimekle ma'rûfdur. [...] bu kaşide-i mübârekenüñ bahri mütedârikdür. Aşl[ı], sekiz kere fâ' ilündür. Eczâsı, ba' zı maḳtû' ve bazı maḥbûndur. Kaḫf, bu maḥalde şâni-i sâkini ḫazf ve şâlis-i müteḫarriki iskândur. Fâ' ilün iken

² *Kaside-i Münferice* tercümeleri hakkında yapılan akademik çalışmalar için bakınız: (Alkan 2012; Yazar 2020; Yıldırım 2015).

sükün-ı ʿ ayn ile faʿ lün olur. Ol kâşîdede اشتدى lafzı gibi ḥabn şānī-i sākini ḥazfdur. Mısrāʿ -i evvelūn āhîri olan فرجى lafzı gibi ve mısrāʿ -ı şānīnūn āhîri olan بلجى lafzı gibi. Resm-i kitābette her biri yāsız yazılır, okumada yā ile okunur. Taḳṭīʿ i böyledür:
اشتد faʿ lün دى از دى faʿ lün متنن feʿ ilün فرجى feʿ ilün قدأ faʿ lün ذى feʿ ilün لکيل feʿ ilün بلجى feʿ ilün
ve sāʿir ebyātı bu kıyās ile. (vr. 46^b-47^a)

İbnü'n-Nahvî'nin *Kaside-i Münferice*'si birçok tercüme ve şerhe konu olmuştur.³ Çalışmamızın konusunu, bu şerhlerden biri teşkil etmektedir. Yazma üzerinde ya da metin içerisinde herhangi bir kayıt bulunmadığından kimliği belirlenemeyen bir şarih tarafından kaleme alınan bu tercüme, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 1705/4 numarasında 46^b-51^b varakları arasında "Kasîdetü'l-Münferice Tercemesi" adıyla kayıtlıdır (Kara 2021: 114).

2. Nüsha Tavsifi

180x120 mm dış, 130x75 mm iç ölçülerine sahip olan nüshanın sırtı kırmızı meşin, üstü zencirekli kahverengi meşinden yapılmıştır. Cildin üzerinde memlûk şemsesi bulunmaktadır. Krem abâdî kağıt üzerine nesih hatla kaleme alınmıştır. Müzehheb cetvellerin çekildiği ve toplam 6 varaktan oluşan yazmada her varakta 17 satır bulunmaktadır ancak son varakta 6 satır bulunmaktadır. Metin siyah mürekkeple yazılmış, Arapça ibareler ile kaynak metinden yapılan alıntılarının üzeri kırmızı mürekkep ile çizilmiştir. Varaklarında reddadeler bulunan nüshada herhangi bir eksiklik bulunmamaktadır. Ayrıca bu yazmanın hemen önünde 44^b-45^b varakları arasında şerhi yapılan *Kaside-i Münferice*'nin Arapça metni bulunmaktadır. Ele alınan yazma bu metni kaynak olarak kullanmaktadır.

3. Eserin İçeriği ve Eserde İzlenen Usul

Klasik Türk edebiyatı bağlamında tercüme ve şerh kavramlarının sınırları iç içe geçmiş durumdadır. Günümüzde bu kavramların sınırlarının daha net olduğu düşünülebilir ancak bu durum Osmanlı döneminde farklı bir durum arz etmektedir. Yazar (2011) doktora çalışmasında şerh ve tercüme konusuna ilgili değerlendirmesinde şu tespitlerde bulunmaktadır:

Bu iki sözcüğün şerh ve tercüme türü eserlerde sıklıkla aynı bağlam içerisinde yer almaları, ancak daha da önemlisi kimi örneklerde birbirlerinin yerine kullanılmaları, bunların aynı anlam dairesinde yer alan iki kavram olduklarını göstermektedir. Yine Arapça veya Farsça eserlerin açıklanması ve yorumlanmasını konu alan şerh türü eserlerde, bir şekilde tercümenin yer alması; bazı tercüme faaliyetlerinde de şerh veya şerhe benzer uygulamaların bulunması da edebî bir faaliyet olarak bu iki kavramı birbirine yaklaştırmaktadır (Yazar 2011: 15).

Bu bağlamda, elimizdeki eserde eserin şerh mi yoksa tercüme mi olduğuna dair "Bu kâşîdenūn şerhi kâʿ ideye taṭbîḳ üze çok olur. Lâkin izhâr için ḥulâşa-i meʿ ānī virilmişdür, mübtedilere tefehhüm için."(vr. 51b) ibaresi bulunmaktadır. Eserin sahibi; ele alınan kasidenin şerhinin tam anlamıyla yapılmasının uzun bir hâl ve zaman alacağını ancak kasidede anlatılmak isteneni açığa çıkartmak için ve bu işlere yeni başlayanlar ya da acemilerin yani bir anlamda öğrencilerin⁴ anlaması için mananın özünü verdiğini belirtmektedir. Dolayısıyla bu ibare eserin hem sebab-i te'lifine hem de türüne dair bir ip ucu vermektedir. Eserin muhatabı öğrencilerdir, eser onlar için

³ Ayrıntılı bilgi için bakınız: (Kara 2021).

⁴ Mübtedî: "1. Başlayan. 2. Acemi. 3. Okula başlayan"(Kanar 2015: 1352).

yazılmıştır. Metin boyunca, açıklamalarda sözün bir şekilde ilme bağlanması da bu durumu kuvvetlendirmektedir:

Lâkin, hûyî laţîf olmak ma‘ârîf taḥşîlinüñ ve ‘ilmi nâfi‘ olmanüñ şartındandır. Anuñ için beytün ma‘nâsı aña ḥaml olundu. (vr. 50^b)

Ķalanı ki ‘ilmi ile ‘âmil olmayan ‘ulemâ’ ve câhiller ‘ulemâ-yı ‘âmilîne nisbet ile hemecün hemecidür ki, hemec diyü ḥayvânlar yüzlerine ḳonar bir nev‘i za‘îf sineklerdür ki kendi za‘îf iken ezâsı çok. ‘Ulemâ’-i ‘âmilîn yanlarında câhiller ve ‘ilmi ile ‘âmil olmayanlar ol za‘îf sineklere beñzerler. (vr. 49^b)

Ya‘nî, ‘ilm ü ‘amelde kemâl peydâh idüp ğayrı şey’e iltifât itme, dimekdür. (vr. 49^b-50^a)

Öğrencilere yönelik olarak “ḥulâṣa-i me‘ânî” yani anlatılmak istenen verilmeye çalışılmıştır. Klasik şerhlerde “şerh faaliyetinin genellikle **şerh (teşrîh)** sözcüğü başta olmak üzere; **tefsîr, beyân (tebyîn), ayân, keşf, izhâr, hall, izâh (tavzîh), ta‘bîr, tafsil, teşrîf, ta‘rîf** ve **tercüme** gibi Arapça asıllı birçok sözcüğün **eylemek, etmek, olmak** gibi Türkçe yardımcı fiillerle birleşerek ortaya çıkan bileşik fiillerle ifade edildiği görülmektedir”(Yazar 2011: 1189). Klasik tercümelelerde ise “tercüme faaliyetini ifade etmek için **Döndermek, Türkiye Getürmek, Türkiye Gelmek, Türkiye Çıkarmak, Türkice kılmak** gibi Türkçe asıllı kelime veya ibareler yanında; **tercüme, mütercem, nakl, nazm, ta‘bîr, tebdîl** ve **mübeddel** gibi Arapça orijinli sözcüklerin, **olmak, eylemek, etmek, kılmak** gibi Türkçe yardımcı eylemlerle birleşmesiyle oluşan bileşik fiillerle ifade edildiği görülmektedir” (Yazar 2011: 1194). Ancak incelenen metin bu kavramların hiçbirisi ile tavsif edilmemiştir.

Yazar (2011) çalışmasında takip ettikleri usullere göre şerh metinlerini “aktarma yönü ağır basan” ve “açıklama yönü ağır basan” şerhler olarak ikiye ayırdıktan sonra “aktarma yönü ağır basan” şerhler için şu açıklamaları yapmaktadır:

Aktarma yönü ağır basan şerhlerde, asıl amaç kaynak metnin içinde barındırdığı anlamın hedef dile başka bir ifadeyle şerhin yazıldığı dile aktarılmasıdır. Bu amaca paralel olarak bu tür şerhlerde kaynak metin, genel olarak sadece anlamı itibarıyla açıklanıp genişletilmeye çalışılır. Kaynak metnin filolojik özellikleri bakımından açıklanması bu tür şerhlerde ya hiç bulunmaz ya da bu tür açıklamalara çok az yer verilir. Kaynağını daha çok Arapça ve Farsça mensur metinlerin oluşturduğu bu şerhlerde; genellikle önce kaynak metinden bir ibare, kırmızı mürekkeple veya şerh metninden daha kalın bir hatla yazılmak veya üstü çizilmek suretiyle ayırt edilebilecek bir şekilde yazılır. Ardından da bu ibarenin anlamı genellikle “ya’nî” sözcüğüyle birlikte Türkçeye aktarılır. Bu aktarım metnin kelime kelime tercümesinden ziyade açıklama ve örneklendirme yoluyla yapılan geniş bir tercümesi şeklinde ortaya çıkar. Bu özelliğinden dolayı olsa gerek bu tür şerhlerin yazma eser kütüphaneleri ile bazı akademik çalışmalarda bazen şerh bazen de tercüme olarak değerlendirildikleri görülmektedir.”(Yazar 2011: 63).

Genel itibarıyla bakıldığında bu şerhte ele alınan beyitler, mananın özünü verebilmek adına tek tek nesir cümlesi halinde açıklanmaya çalışılmaktadır. Bazen de nesre çevirilere ek olarak çeşitli açıklamalar yapılmakta, bu açıklamalar metni tercümeden ziyade bir şerh metnine yaklaştırmaktadır. Ancak bu metinde aktarma kaygısı daha ön planda olduğundan kütüphane kayıtlarında tercüme olarak düşünülmüş kaydedilmiş olması normaldir. Eserin tercüme olduğuna dair not da eserdekenden farklı bir hatla metnin baş tarafına işlenmiştir. Eserin aşağıda

ele alınacak olan özellikleri sebebiyle tercümeden ziyade bir şerh metni olarak değerlendirilmesinin daha uygun olacağını düşünmekteyiz.

Şerh, klasik tertibe uygun şekilde yazılmış besmele, hamdele ve salvele ile başlamaktadır. Daha sonra kasidenin adı, şairi ve şairin hayatı hakkında bilgi verilmiştir. Metne başlamadan önce kasidenin doğru okunabilmesi için vezni ve nasıl okunması gerektiğine dair izahlar sunularak beyitler sıralamaları bozulmadan önce kaynak metindeki Arapça halleri verildikten sonra bazen beyitler halinde bazen de (1, 4, 5, 13, 14, 27, 41, 43, 44 ve 47. beyitlerde olduğu gibi) mısralar ayrı ayrı tercüme edilmiştir. Aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere şârih cümlelerinin girişinde zaman zaman “hâsıl-ı mâ'nî, pes, ya'nî” gibi ibareler kullanmıştır. Bazen de son örnekte olduğu gibi herhangi bir ibare kullanmadan açıklamaya geçmiştir.

Hâşıl-ı ma'nî, dahı gicenüñ karanluğunuñ serrâclarına yıldızları vardır. Nâs yolların bulurlar hattâ çok gitmeyüp ebû'l-serec olan nür-ı a'zam güneş kaplayup münevver kıllup cümle mesrûr oldukları gibi. Şâhib-i meşakkat kendüye şabr ile teklif ü teselli eylemiş oldu ki, ey meşakkat sen ziyâde olup kemâl bul ki tezcecük açılıp râhat-ı 'azîme hâşıla ola. (vr. 47^a)

Ya'nî, Hâk te'âlâ hikmete mebnî kimisinüñ rütbesini aşağı indirür ve kimisinüñ yukarı çıkarur. (vr. 47^b-48^a)

Pes, ol cennât-ı 'âliyâtda cennât-ı ebedî ve server-i dâ'imî vardır. Tarîk-i müstakîm u taqvâda şâbit olanlar içündür. (vr. 48^b)

Dahı, Allâhu te'âlâyâ olan 'işyanların kabâhatleri kötü huyluların 'indlerinde ol kabâhatler müzeyyen olup. Ya'nî, kabâhatleri iyü görürler, çirkin görmezler. Gâyet kötü olup kalbi qaralığındandır. (vr. 48^b)

Şârih takip ettiği genel usulden farklı olarak 1. beyitte bir ayeti ve 14. beyitte başka bir beyti şerh metnine eklemiştir:

Tahkîk senüñ giceñ, bildürdüğü şabâh olup 'âlem-i münevver olacağıñ. Bu mısrâ' evvelki mısrâ'ın delîli gibidür ve bu beyitte ان مع العسر يسرا⁵ nazm-ı şerîfine ve Hâk te'âlânın rahmeti, gâzabı üzerine gâlib olduğuna ve her kemâlün bir zevâli olur didiklerine işâret vardır. (vr. 47^a)

Pes, sen de 'acele ile 'inâyet hazînelerine giresin. Ya'nî tahşil-i 'ilm ü 'amelle tahşîrât itme, zîrâ şonü nedâmetdür. Beyt:

Dime kocadım geçirdüm [vakti] âh

Mürdeler ihyâ ider fazl-ı ilâh (vr. 48^b)

Şârih; 3, 6, 7, 11, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 24, 26, 27 ve 47. beyitlerde “ya'nî” diyerek beytin ya da şerhin daha iyi anlaşılması için ek açıklamalara yer vermiştir:

Hâşıl-ı ma'nî, hayırlı bulutlar vakti geldükde gelüp yağmurlar yağar. Ya'nî, Hâk te'âlânın rahmeti çok olduğundan siyâh mehûf bulutlar gelüp yağmurlar döküp cümleye rızıklar hâşıl olup cümleyi mesrûr itdiği gibi sen dahı meşakkat şonü ferâh u mürürdür. (vr. 47^{a-b})

Şârih; 30. beyti açıklarken ayrıca beytin zâhirî ve bâtinî manalarına da işâret etmiştir. Zâhiri olarak verdiği mana beytin kelime kelime tercümesine denk gelirken bâtinî olarak verdiği mana ise şerhine karşılık düşmektedir:

⁵ Evet, doğrusu her güçlüğün yanında bir kolaylık var(Kur'an 94/6).

Kaçan; señ düşmâna gitmege kâmil olduğıñ vâktde, cenkde olan toz ü toprakdan cezâ' itme. Ya' nî, hücum ile muẓtarib olup havf eyleme. Ma' nâ-yı zâhirî budur. Ma' nâ-yı bâtinîsi, kaçan señ 'adû-yı ekber olan nefis ile şeytâna muhâlefet-i kâmile ile muhâlefet itdükde nefis ile şeytânüñ hücum ü hîlelerine kulak tutup muẓtarib olma, zîrâ Hâk zâhirdür. (vr. 49^b)

Şârih 29. beyti şerh ederken açıklama yönü ağır basan şerhlerde görülen bir özellik olan kelime anlamına yer vermiştir. Beyitte geçen "hemec" kelimesini anlamlandırmıştır:

Dağı, halkuñ hayırlısı halkı tarîk-i müstakîme delâlet ve irşâd iden 'ulemâ-yı 'âmilindür. Qalanı ki 'ilmi ile 'âmil olmayan 'ulemâ' ve câhiller 'ulemâ-yı 'âmiline nisbet ile hemecüñ hemecidür ki, hemec diyü hayvânlar yüzlerine konar bir nev'î za'îf sineklere ki kendi za'îf iken ezâsı çok. 'Ulemâ'-i 'âmilin yanlarında câhiller ve 'ilmi ile 'âmil olmayanlar ol za'îf sineklere beñzerler. (vr. 49^b)

Şârih 25. beyti şerh ederken beytin birkaç anlama gelebileceğini belirtmiştir:

Dağı, Qur[']ân-ı Kerîmi kırâ'atinde tefekkür ve ma' nâlarını tefekkür iderek okursañ, cennetü'l-Firdevse dâhil olup ve ğamdan hâlâş bulursın. Bu maķâmıda şalât du'â ma' nâsına ve namâz ma' nâsına muhtemeldür. (vr. 49^a)

Son olarak; şârih, 33. ve 35. beyitleri şerh ederken beytin anlamını nasıl yorumladığına dair açıklamalar yapmıştır. 33. beytin Arapçadan kelime kelime yapılacak bir tercümesi daha farklı bir anlam ihtiva etmektedir. Ancak şârih bu durumun farkında olduğunu okuruna belirtmek istercesine beyte asıl olarak mecazi anlam verilmesi gerektiğini "Bu beyti, zâhiri üzerine ma' nâ virmek, luġâviyât kâbilindendür" sözleri ile açıklamaktadır. 35. beyitte ise muhatabı öğrenciler olduğundan beyti bu bağlamda değerlendirdiğini "hüyî laţif olmak ma' ârif taşşilinüñ ve 'ilmi nâfi' olmanuñ şartındandır. Anuñ için beytüñ ma' nâsı aña haml olundu" sözleriyle açıklamıştır:

Dağı, 'amel sebebleriñe şeri'at-ı Aħmediyye açıķdur ve şübhe yokdur ki helâk ü dâlâlete düşmek korkusu ola ve bu şeri'at-ı Aħmediyyenüñ tamâm hüsni vardır ki anlar Resül 'aleyhi's-selâmdan şâdir olmuşdur ki hevâsında nuţ itmeyen zâtdan şâdir dur. Bu beyti, zâhiri üzerine ma' nâ virmek, luġâviyât kâbilindendür. (vr. 50^a)

Ya' nî, şol kimesne ki maţlûbını taşşilde laţif ola aña maţlûbını taşşili müyesser olup hidâyet bula. Şol kimse ki hüyî kötü ola aña maţlûbını taşşile mâni' olup dâlâlet ü fesâda müdi' ola. Hüyî laţif olmak, herhâlde memdûh u maķbûldür ve hüyî kötü olmak, mezmûm u merdûddur. Lâkin, hüyî laţif olmak ma' ârif taşşilinüñ ve 'ilmi nâfi' olmanuñ şartındandır. Anuñ için beytüñ ma' nâsı aña haml olundu. (vr. 50^{a-b})

Genel itibariyle bakıldığında, şârihin manzum bir metni mensur biçimde, tercümeyle kapsayacak bir şekilde şerh ettiği ve şerh ederken anlamın daha iyi anlaşılması için zaman zaman kendi cümlelerini açıklama yoluna gittiği söylenebilir.

1. Metin

1.1. Metnin Oluşturulmasında Dikkat Edilen Hususlar

Şerhin ortaya konulan metninin anlaşılabilirliği için tercümeyle konu olan beyit ya da mısralar yazmadakinden farklı olarak nesir kısımdan ayrılarak daha içeride yazılmış ve metne noktalama işaretleri eklenmiştir. Eserde yer alan Arapça metin ve ayet alıntıları Arap harfli olarak yazılmış, yer yer şârihin kastının daha iyi anlaşılması için dipnotlarda çeşitli açıklamalarda bulunulmuştur. Şârih beyitleri numaralandırmadığından ve bazı beyitleri mısra

olarak şerh ettiğiinden karışıklık olmaması için beyitlerin mısra mısra şerh edildiği durumlarda [1. Beyit 1. Mısra], [1. Beyit 2. Mısra] ve beyitlerin bütün olarak şerh edildiği durumlarda da [2. Beyit] biçiminde numaralandırmaya başvurulmuştur. Eserde yer alan bazı kelimelerin iki ayrı biçimde imla edildiği görülmüştür. Bu tür durumlarda kelimenin sözlükteki imlası tercih edilmiştir. Metnin telif edildiği ya da istinsah edildiği tarih bilinmediğinden kelimelerdeki Türkçe ekler yuvarlak olarak okunmuştur. Ancak müstensihin yer yer düz olarak yazdığı ekler düz olarak okunmuştur.⁶ Transkripsiyonlu metinde yazmanın varak numaraları kullanılmıştır.

1.2. Transkripsiyonlu Metin

Bismillāhirrahmānirrahīm

Ḥamd, ol Allāhu te‘alāya olsun ki murādiler huşūline esbābı halk eyledi. Şalāt ile selām ol resūlümüz üzerine olsun ki ol esbābı beyān eyledi. Daḥı, āl u aşḥābı üzerlerine olsun ki esbāb-ı huşūl-i murādı anlar naql eyledi. Bundan soñra, ma‘lūm olsun ki ‘ulemā-yı ‘āmilin ve fużalā-yı kāmilin tūruk-ı şettā ile esbāb-ı huşūl-i murādı taḥrīr eylemişler. Cümleden biri, kaşīde-i münfericiyye dimekle meşhūre vü ma‘rūfe kaşīde-i mübārekedür. Muşannifūñ ism-i şerīfleri, Yūsuf bin Muḥammed’dür, Ebu'l-Faẓl bin en-Naḥvī dimekle ma‘rūfdür. Fużalā-yı kāmilin ü ‘ulemā-yı ‘āmilinden şāhib-i kerāmet bir zāt-ı şerīfedür. Fi'l-aşl, Tevzer ahālisinden olup Ḥamā’da sākin olmuşlardur ve anda kerāmeti zāhir olmuşdur. İmām Ğazālī’nün dār-ı beḳāya rihlet itdiği senede āḫirete rihlet itmişlerdür ki beş yüz on üç tāriḫidür.⁷ Ve bu kaşīde-i mübārekenün kırā’atine müdāvemem idenler murādlarına vāşıl ve merāmlarına nā’il olmuşlardur. Ve bu kaşīde-i mübārekenün bahri mütedārikdür. Aşl[1], sekiz kere fā’ ilündür. Eczāsı, ba‘zı maḳtū‘ ve ba‘zı maḥbūndur. Kaṭ‘, bu maḥalde şānī-i sākini ḥazf ve şālīş-i [47^a] müteḥarriki iskāndur. Fā’ ilün iken sūkūn-ı ‘ayn ile fa’ lün olur. Ol kaşīdede اشدى lafzı gibi ḥabn şānī-i sākini ḥazfdür. Mısrā‘-i evvelūñ āḫiri olan فرجى lafzı gibi ve mısrā‘-ı şānīnün āḫiri olan بلجى lafzı gibi. Resm-i kitābette her biri yāsiz yazılır, okumada yā ile okunur. Taḳṭī‘i böyledür:

اشدى fa’ lün از دى fa’ lün متنن fe’ ilün فرجى fe’ ilün قد fa’ lün ذلى fe’ ilün لكل fe’ ilün بلجى fe’ ilün

ve sā’ir ebyātı bu kıyās ile.

[1. Beyit 1. Mısra]

اشدى از مة تنفرج

Ḥāşıl-ı ma’ nī, ey şiddet ü meşāḳḳat sen şedīd ol ki açılāsın.

[1. Beyit 2. Mısra]

قد آذن ليلك با لبلج

Taḥḳīḳ senūñ giceñ, bildürdiği şābah olup ‘ālem münevver olacağūñ. Bu mısrā‘ evvelki mısrā‘ın delili gibidür⁸ ve bu beyitte *من مع العسر يسرا* nazm-ı şerīfine ve Ḥaḳ te‘ālānuñ rahmeti, ğazabı üzerine ğālib olduğına¹⁰ ve her kemālūñ bir zevāli olur didiklerine işāret vardur.¹¹

⁶ Bu durumun, yazmanın telif ya da istinsah tarihine dair ip ucu verdiği söylenebilir. Ancak eklerin düz yazılmasının iki biçimde yorumlanabileceği unutulmamalıdır. Birinci durumda, metnin yakın dönemde yaşamış bir müellif tarafından kaleme alındığı, ikinci durumda da yakın dönemde yaşadığı düşünülen bir müstensihin yer yer metne müdahale edip ekleri düzleştirdiği düşünülebilir. Dolayısıyla bu durum yazmanın tarihine dair net bir ip ucu sağlamamaktadır.

⁷ Milādî 1119/1120.

⁸ Şarihin burada kastettiği beyitte mezheb-i kelāmî sanatı görülmektedir. Beyitteki ikinci mısra ilk mısranın delili olarak ortaya konulmuştur (Saraç 2019: 239).

⁹ “Evet, doğrusu her güçlüğün yanında bir kolaylık var” (Kur’an 4,6).

¹⁰ Şarih şu hadis-i kutsiye işāret etmektedir: “رَحْمَتِي سَبَقَتْ عَلَى قَضْبِي” Rahmetim gazabımı geçti (Yılmaz 2013: 583).

[2. Beyit]

وظلام الليل له سرج

حتى يغشاه ابو السرج

Hâşıl-ı ma' nî, dağı gicenüñ karanluğınun serrâclarına yıldızları vardır. Nâs yolların bulurlar hattâ çok gitmeyüp ebu'l-serec olan nûr-ı a' zam güneş kaplayup münevver kılıp cümle mesrûr oldukları gibi. Şâhib-i meşâkkat kendüye şabr ile teklîf ü tesellî eylemiş oldu ki, ey meşâkkat sen ziyâde olup kemâl bul ki tezcecük açılıp râhat-ı ' azîme hâşıla ola.

[3. Beyit]

وسحاب الخير لها مطر

[47^b] فاذا جاء الابان تجى

Hâşıl-ı ma' nî, hayırlı bulutlar vaqti geldükde gelüp yağmurlar yağar. Ya' nî, Hâk te' âlânuñ rahmeti çok olduğundan siyâh mehûf bulutlar gelüp yağmurlar döküp cümleye rızklar hâşıl olup cümleyi mesrûr itdiği gibi sen dağı meşâkkat şonuñ ferağ u mürürdür.

[4. Beyit 1. Mısra]

وفوائد مولانا جمل

Mevlâmız olan Hâk te' âlânuñ ni' met ü ihsânları gâyet çokdur.

[4. Beyit 2. Mısra]

لشروح الانفس والمهج

Ol ni' metler ve ihsânlar nefslere ve rûhlar[a] vüs' at ü ferâhlar viricilerdür.

[5. Beyit 1. Mısra]

ولها ارج محى ايدا

Ol ni' metler ve ihsânların güzel kokuşları vardır ki nefslere ve rûhlara hayât ü şafâ vü ferağ-ı dâ'im viricilerdür.

[5. Beyit 2. Mısra]

فاقصد محيا ذاك الارج

Pes sen dağı, ey kimse ol güzel kokuş ni' metleri talebe kaşd eyle. Hayât ü şafâ vü ferağ bulasın.

[6. Beyit]

فلر بتما فاض المحيا

بحور الموج من اللجج

Eger, sen dağı emru'llaha imtişâl iderseñ, Allâh haqqıçün deriñ deryâların dalğaları gibi büyük ni' metler ve ihsânlar saña dağı gelüp hayât ü şafâ virüp. Ya' nî, dünyâ vü âhîretün ma' mür olur.

¹¹ Bu beyitte berâat-i istihlâl bulunmaktadır. Yani ilk beyit tüm şiirin maksadına uygun ifadelerle kaleme alınmıştır (Hacımüftüoğlu 1992).

[7. Beyit]

والخلق جميعا في يده

فذنو سعة وذنو حرج

Cümle maḥlûḳât, Ḥaḳ te‘âlānuñ yed-i ḳudretünde olup kimisine vüs‘at ve kimisine meşâḳḳat ḥaḳ ider. Ya‘nî, cümle maḥlûḳât ḥâşşaten mülki olup dilediği gibi ḥaḳ ider. Kimse, lâ vü ne‘am diyemez.

[8. Beyit]

ونز و لهم و طلوعهم

فعلی درك و على درج

Ya‘nî, Ḥaḳ te‘âlā ḥikmete [48^a] mebnî kimisinin rütbesini aşağı indirür ve kimisinin yukarı çıkarur.

[9. Beyit]

و معايشهم و عواقبهم

ليست في المشى على عوج

Ya‘nî, cümle maḥlûḳât dünyâda ve âḥirette aḥvâl ü umûrları egrilik üzere degildir. Belki herkese virilen ḥikmete binâ’endür.

[10. Beyit]

حكم نسجت بيد حكمت

ثم انتسجت بالمنتسج

Ya‘nî, Ḥaḳ te‘âlā ezelde her olup olacağı taḳdîr idüp bundan soñra az az zühûra gelürler, ḥükmüne binâ’endür.

[11. Beyit]

فاذا اقتصدت ثم انعرجت

فبمقتصد و بمنعرج

Ya‘nî, Ḥaḳ te‘âlānuñ ni‘met ü iḥsânları ḳullarının ḥâllerine münāsib vech üzere gelür iken, ba‘zılarına ‘aksi zühûr itmesi ol ḳulların egrilmesi ki muḥâlefetleri sebebiyledür. Ya‘nî, ḳul Rabbine itâ‘at iderken Ḥaḳ te‘âlā anuñ ḥaḳḳında ḥâline münāsib ni‘metler ve iḥsânlar virür. Muḥâlefet itdükde ‘aksini ḥaḳ itmesi muḥâlefeti sebebiyledür.

[12. Beyit]

شهدت بعجايبها حجج

قامت بالامر على الحجج

Ya‘nî, ‘acāyib-i maḥlûḳât Ḥaḳ te‘âlānuñ bir olup ve kemāl şifâtlarıyla muttaşif olduğına delâlet eyledi ve delâlet eylemeleri Ḥaḳ te‘âlānuñ emr ü irâdeti üzere oldı.

[13. Beyit 1. Mısra]

ورضاء بقضاء الله حجي

Ya‘nî, Ḥaḳ te‘âlānuñ ḳazāsına râzı olmak lâyıḳdur.

[13. Beyit 2. Mısra]

فعلى مر كوزته فعج

Pes, sen de Hâk te‘âlânun kazâsına nefsini meyl itdir. Ya‘nî ne ki hâkķında virirse râzı ol zîrâ kazâya rızâ imânun [şartıdır] beķası anuñla olur. Râzı olmayanlar imândan çıkarlar.

[14. Beyit 1. Mısra]

و اذا انفتحت ابواب هدى

Çağan; saña hidâyet ü ‘inâyet çapuları açıla, ya‘nî hayra muvaffaķ olasin, ma‘nî [48^b] ve mezâhim olmaya.

[14. Beyit 2. Mısra]

فاعجل لخزائنها ولج

Pes, sen de ‘acele ile ‘inâyet hazînelerine giresin. Ya‘nî taħşil-i ‘ilm ü ‘amelde taķşîrât itme, zîrâ şoñu nedâmetdür. Beyt:

Dime kocadım geçirdüm [vakti] âh

Mürdeler ihyâ ider fażl-ı ilâh

[15. Beyit]

و اذا حاولت نهايتها

فاحذر اذذاك من العرج

Çağan señ hidâyet ü ‘inâyetün ve nihâyetini ya‘nî kemâlini taleb idersin; pes sen de ol vaķtde irlikden hâzer eyle, tarîķ-i müstaķim üzre ol, dimekdür.

[16. Beyit]

لتكون من السياق اذا

ماجئت الى [تلك] الفرج

Zîrâ, cennât-ı ‘âliyâta geldigin vaķtde sâbıķlardan olup. Ya‘nî, cennet ahâlîsinün ‘alâsından olasin.

[17. Beyit]

فهناك العيش وبهجه

فلمبتهج ولمنتهج

Pes, ol cennât-ı ‘âliyâtda cennât-ı ebedî ve server-i dâ‘imî vardur. Tarîķ-i müstaķim u taķvâda şâbit olanlar içündür.

[18. Beyit]

فهج الا عمال اذا ركبت

فاذا ما هجت اذا تهج

Pes, a‘mâl-i hayr kılet buldıĝı vaķtde a‘mâl-i hayrı taħrîk idüp. Ya‘nî, çok eyle. Pes señ a‘mâl-i hayr niçe çok itdigin vaķtde çok olur. Ya‘nî; a‘mâl-i hayrda dâ‘im ol, dimekdür.

[19. Beyit]

ومعاصى الله سماجتها
تزدان لدى الخلق السمج

Dağı, Allāhu te‘ālāya olan ‘işyānlarıñ kabāhatleri kötü huyuluların ‘indlerinde ol kabāhatler müzeyyen olup. Ya‘ nī, kabāhatleri iyü görürler, çirkin görmezler. Ğāyet kötü olup qalbi qaralığındandır.

[20. Beyit]

ولطاعته و صباحتها
انوار صباح منبج

Dağı, Allāhu te‘ālāya ulanan ‘ibadetleriñ nūrları vardır ki qaranlıqdan açılan şabāh nūrları gibidir.

[21. Beyit]

من يخطب حور الخلد بها
[49^a] يظفر بالهور وبالغنج

Bir kimse şā‘ati sebebiyle cennetde olan hūrileri tezevvüc idüp nā’il olmak isterse, hūrilere ve hūrileriñ nāz u şivesine vāşıl olup zafer bulur.

[22. Beyit]

فكن المرضى لها بتقى
تر ضاه غدا وتكون نجى

Çünkü böyledür. Pes sen dağı, taqvā-yı ‘azîmeye rāzı olup ‘āmil olursañ taqvāñ sebebiyle yarın kıyāmetde begendigin hūr[i]leri alup ve rāzı olup tehlikelerden hālāş bulursın.

[23. Beyit]

واتل القران بقلب ذى
حزن وبصوت فيه شجى

Dağı, Qur[’]ān-ı Kerîmi tilāvet ile qalb ile tefekkür iderek, şavtını pek cehr eyleme, hāzîn oqu, dimekdür.¹²

[24. Beyit]

وصلوة الليل مسافتها
فاذهب فيها بالفهم وجى

Dağı, gice du‘āları aralığında oquduğıuñ Qur’ānı fehm ile gidügel. Ya‘ nī; tefekkür iderek oqu, dimekdür.

[25. Beyit]

وتأملها و معانيها
تأتى الفردوس وتفرج

¹² Bu beyit şu ayete telmih olarak düşünülebilir:

قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ وَلَا تَجْهَرُوا بِصَلَاتِكُمْ وَلَا تُخَافُوا بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا Meal: "De ki: "(Rabbinizi) ister Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler O'nundur." Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma. İkisi ortası bir yol tut(Kur’an 17,109).

Dağı, Qur[']ān-ı Kerîmi kırâ'atinde tefekkür ve ma'nâlarını tefekkür iderek okursañ, cennetü'l-Firdevse dâhil olup ve ğamdan ħalâş bulursın. Bu maķâmda şalât du'â ma'nâsına ve namâz ma'nâsına muħtemeldür.

[26. Beyit]

واشرب تسنيم مفرها
لا ممتز جا وبممتز ج

Cennete dâhil olduķda, Firdevsüñ aķan Tesnîm ırmağından¹³ iç, sâ'ir ırmaķlar ile karışık iken değil iken. Ya'nî, muħayyirsın ne vechle isterseñ iç.

[27. Beyit 1. Mısra]

مدح العقل الاتيه هدى

Şol 'aķl, 'inda'l-lâh memdüh ve maķbül olunduğı hidâyete gele. Ya'nî, hidâyeti ķabül eyleye.

[27. Beyit 2. Mısra]

وهوى متولى عنه هجى

Ol hevâ'-i nefis, 'inda'l-lâh mezmûm kılındığı hidâyet ü Ħaķdan i' râz [49^b] idüp yüz çevire. Ya'nî, nefis hevâsı ğâlib olup Ħaķdan i' râz ide. Ol kimse, 'inda'l-lâh mezmûm oldu.

[28. Beyit]

وكتاب الله ربا ضته
لعقول الخلق بمندرج

Dağı, Qur[']ān-ı Kerîm nâsîñ 'âķillerini te'dîb ü ta'lime bir tarîķ-i a'lâdur ki ol Qur[']ān-ı Kerîm ile dünyevî vü uĥrevî murâdlarına vâşıl olup ve murâdlarına nâ'il olurlar.

[29. Beyit]

وخيار الخلق هدايتهم
وسواهم من همج الهمج

Dağı, ħalkuñ ħayrlusu ħalkı tarîķ-i müstaķîme delâlet ve irşâd iden 'ulemâ-yı 'âmilîndür. Qalanı ki 'ilmi ile 'âmil olmayan 'ulemâ' ve câhiller 'ulemâ-yı 'âmilîne nisbet ile hemecüñ hemecidür ki, hemec diyü ħayvânlar yüzlerine konar bir nev' za'if sineklerdür ki kendi za'if iken ezâsı çok. 'Ulemâ'-i 'âmilîn yanlarında câhiller ve 'ilmi ile 'âmil olmayanlar ol za'if sineklere beñzerler.

[30. Beyit]

واذا كنت المقدم فلا
تجزع فى الحرب من الرهج

Kaçan; señ düşmâna gitmege kâmil olduğıñ vaķtde, cenkde olan toz ü topraķdan cezâ' itme. Ya'nî, hücum ile mużtarib olup ħavf eyleme. Ma'nâ-yı zâhirî budur. Ma'nâ-yı bâţinîsi, kaçan señ 'adü-yı ekber olan nefis ile şeytâna muħâlefet-i kâmile ile muħâlefet itdükde nefis ile şeytânuñ hücum ü ħilelerine ķulaķ tutup mużtarib olma, zirâ Ħaķ zâhirdür.

¹³ Tesnîm suyu Kur'an'da geçmektedir: وَمَرَّجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ Meal: O içeceğın katkısı tesnimdir(Kur'an 83,27).

[31. Beyit]

وإذا ابصرت منار هدى
فاظهر فردا فوق الشبج

Çaçan; señ hidāyet ‘alāmetlerine muṭṭali‘ olduḡda, hidāyetüñ a‘lāsına sen de çık yalnız olduḡuñ hālde. Ya‘nī, ‘ilm ü ‘amelde kemāl peydāh idüp gayrı [50^a] şey’e iltifāt itme, dimekdür.

[32. Beyit]

وإذا اشتاقت نفس وجدت
الما بالشوق المعتلج

Çaçan; nefis bir şey’e kemāl-i muḡabbet ile muḡabbet itdükde ol şey’üñ ḡāşıl olmamasında elem peydāh idüp ḡuşülüne kemāl-i şevḡ ile hücum ider.

[33. Beyit]

وثنايا الحسنأ ضاحكة
وتمام الضحك على الفلج

Daḡı, ‘amel sebebleriñe şerī‘at-ı Aḡmediyye açıḡdur ve şübhe yokdur ki helāk ü ḡalālete düşmek ḡorḡusu ola ve bu şerī‘at-ı Aḡmediyyenüñ tamām ḡüsni vardur ki anlar Resül ‘aleyhi’s-selāmdan şādır olmışdur ki hevāsında nuṭḡ itmeyen zātın şādır. ¹⁴ Bu beyti, zāhiri üzerine ma‘nā virmek, luḡāviyāt ḡābilindendür. ¹⁵

[34. Beyit]

وعياب الاسرار اجتمعت
بامانتها تحت الشرج

Ya‘nī, esrār-ı mestüre olup ‘ārif-i bi‘l-lāh ve şāhibü‘l-keşf olanlar ol ḡā’iblerden ḡaḡ te‘ālānuñ bildür[dü]ḡi ḡadar bilürler, mā‘dāsını bilmezler, dimekdür.

[35. Beyit]

والرفق يدوم لصاحبه
والخرف يصير الى الهرج

Ya‘nī, şol kimesne ki maṭlūbını taḡşilde laṭif ola, aña maṭlūbını taḡşili müyesser olup hidāyet bula. Şol kimse ki ḡüyı kötü ola, aña maṭlūbını taḡşile māni‘ olup ḡalālet ü fesāda müdi‘ ola. ḡüyı laṭif olmaḡ, her hālde memdüh u maḡböldür ve ḡüyı kötü olmaḡ, mezmüm u merdüddür. Lākin, ḡüyı laṭif olmaḡ ma‘ārif taḡşilinüñ ve ‘ilmi nāfi‘ olmanuñ şartındandır. Anuñ için beytüñ ma‘nāsı aña ḡaml [50^b] olundu.

[36. Beyit]

صلوات الله على المهدي
الهادى الناس الى النهج

¹⁴ Şarih şu ayete işaret etmektedir: وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٤٤﴾ إِنَّ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴿٤٥﴾ Meal: O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduḡu) Kur’an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.(Kur’an 53,3-4).

¹⁵ Bu beytin Arapça tercümesi aslında “Dilber’in (ön) dişleri gülücükler saḡar, fakat en mükemmel gülüş seyrek (dişler)dedir.” şeklindedir(Çöğenli 2013: 78).

Hağ te‘ālānuñ cemī‘ ta‘zīmāt u rağmetleri, nāsı ıarıķ-i müstaķime irşād idici ve cemī‘ cihetden mehdī olan Resūlu'l-lāh üzerine olsun, dimekdür.

[37. Beyit]

وابی بكر فى سيرته
ولسان مقالته اللهج

Dağı, Hağ te‘ālānuñ cemī‘ ta‘zīmāt u rağmetleri sıdķu'l-ķavilde şābit olan Ğāzret-i Ebū Bekr üzerine olsun, dimekdür.

[38. Beyit]

وابی حفص وكرامته
فى قصة سارية الخلع

Dağı, Allāhu te‘ālānuñ cemī‘ ta‘zīmāt u rağmetleri Sāriye kışşasında¹⁶ kerāmeti meşhūre vü ma‘rūfe olan Ebū Ğafş ‘Ömer bin el-Ğatıāb üzerine olsun, dimekdür.

[39. Beyit]

وابی عمرو ذى النورين
المستحى المستحى البهج

Dağı, Allāhu te‘ālānuñ cemī‘ ta‘zīmāt u rağmetleri Ebū ‘Amrdan olan Ğāzret-i ‘Oşmān ki iki nūr şāhibi, ki Resūlu'l-lāhuñ iki kızını tezevvüc itmişdür ve ğāyet hayā üzre olup ve andan istiħyā olunur ğüsnü'l-ğulķdur.

[40. Beyit]

و ابى الحسن فى العلم اذا
و افا بسحائبه الخلع

Dağı, Allāhu te‘ālānuñ cemī‘ ta‘zīmātı ve rağmetleri Ebu'l-Ğasan olan Ğāzret-i ‘Alī üzerine olsun ki andan bulutlardan yağmurlar aķar ğibi ‘ulūm aķar.

[41. Beyit 1. Mısra]

و على السبطين و امهما

Dağı, Allāhu te‘ālānuñ cemī‘ ta‘zīmātı ve rağmetleri Resūlu'l-lāhuñ kızınıñ oğulları ki Ğāzret-i Ğasan u Ğüseyn ve vālideleri Ğāzret-i Fāımatü'z-Zehrā üzerlerine olsun.

[41. Beyit 2. Mısra]

وجميع الال بهم تلج

Dağı, cemī‘ [ta‘zīmātı ve rağmetleri Resūlu'l-lāhuñ] āl [ü aşķābı üzerlerine İslām’a] duğūli i‘tibāriyle olsun, Allāhu te‘ālānuñ cemī‘ ta‘zīmāt u rağmetleri.

¹⁶ İslam tarihinde “Sāriye olayı” olarak bilinen bu husus kısaca; “Hz.Ömer’in Medine minberinden Irak cephesinde İranlılarla harb etmekte olan kumandanı Sāriye’ye yüzlerce kilometre öteden “Ya Sāriye, el-cebel, el-cebell!: Ey Sāriye, dağa çekil, dağa!...” diye seslenmesi, Sāriye’nin de bu sesi duyarak dağa çekilip hezimetten kurtulması”olarak özetlenebilir (Önkal 2005: 10).

[42. Beyit]

وعلى تبا عهم العلماء

[51^a] بعوارف دينهم البلج

Dağı, Allāhu te‘ālānuñ cemi‘ ta‘zīmāt u raḥmetleri ol āl-i Resūlu'l-lāha dīn-i müstaḳīme ta‘bi‘ olan ‘ulemā üzerlerine olsun dimekdür.

[43. Beyit 1. Mısra]

وجميع الا صحاب بجملتهم

Dağı, Allāhu te‘ālānuñ cemi‘ ta‘zīmāt u raḥmetleri Resūlu'l-lāhi görüp imān getürenlerüñ cümlesi üzerlerine olsun dimekdür.

[43. Beyit 2. Mısra]

بذلوا لاموال مع المهج

Öyle aşhāb ki, Resūlu'l-lāha yardım itmekden mällarını ve rühlarını berāber bezlidüp ifnā’ itdiler.

[44. Beyit 1. Mısra]

وهو لضياء الذكر و دل

Dağı, ol aşhāb ziyā’ü’z-zikr olan Resūlu'l-lāhdan hidāyet olunup irşād olındılar.

[44. Beyit 2. Mısra]

القوم على اسخى نهج

Ol aşhābuñ her biri nice cemā’ atleri ṭarīḳ-i müstaḳīme irşād itdi.

[45. Beyit]

يا رب بهم وبالهم

عجل بالنصر وبالفرج

Yā Rab, bu aşhāb ve ḳalblerinde mün‘aḳid olan ma‘rifetu'l-lāh ḥürmetiyle baña umūrumda yardım ve meşāḳḳat u belādan ḥalāşımı ‘acele eyle.

[46. Beyit]

واختم عملى بخواتمها

لا كون غدا فى الحشرنجى

Yā Rab, benüm ‘amellerimüñ soñını ḥayr ile zämmeyle ki yarın ḥaşr güninde beni necāt bulayım için.

[47. Beyit 1. Mısra]

لكن بجودك متعرف

Yā Rab, her ne ḳadar ‘aşı isem lākīn senüñ cūd u seḥāñı muḳırr olurum. Ya‘nī señ cömerd teñgrisüñ, ben anı muḳırrum.

[47. Beyit 2. Mısra]

فا قبل بمعاً ذیری حجج

Öyle olunca yâ Rab, benüm ‘özürlerimi hüccet tutup cüd u şehâña ki nazâr-ı hüccetlerim diyü ‘özürlerimi kabûl eyle. Her ne hüccet olmağa ‘özürlerüm lâıyık degil ise de muhabbet eyle yâ Rab. Ya‘nî ‘özürlerimi delil eyle ‘afva, ‘ışyânumdan [51^b] [‘afv] kılmayum ‘inde yâ Rab.

[48. Beyit]

و اذا بك صنق الامر

فقل اشتدی تنفرج

Muşannif der ki; ey kimse, bir şey’ saña şedid olup dayk olduğu vaqtda, señ اشتدی ازمنة تنفرج kaşidesini oku dimekdür. Bu kaşidenün şerhi kâ‘ideye taḥbîk üzere çok olur. Lâkin izhâr için hulâşa-i me‘ânî virilmişdür, mübtedilere tefhüm için. Yoḥsa; bu kaşide-i mübâreke, fûn-ı şettâ-i bî-müştemeleden, diḳkat olına.

SONUÇ

İbnü’n-Nahvî’nin 11. yüzyılda Arapça olarak kaleme aldığı *Kaside-i Münferice*’nin bu çalışmaya konu edilen şerhi, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 1705/4 numarda kayıtlı olup başka bir nüshası tespit edilememiştir. Eserde, şârihe ya da müstensihe dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Eserde kasidenin 48 beyti aktarma yönü ağır basacak biçimde şerh edilmiş olup kaynak metin beyit ya da mısra biçiminde verildikten sonra “hâsıl-ı mâ’nî, pes, ya’nî” gibi ibareler kullanılarak ya da doğrudan şerh edilmektedir. Metnin tercümesini de içeren bu şerhte şarih temelde beyitlerin anlamlarını okuruna aktarmaya çalışmaktadır. Şarihin bunu yaparken bir beyitte ayet, birinde de kime ait olduğunu tespit edemediğimiz bir beyit alıntılıdığı, “ya’nî” diyerek ek açıklamalara giriştiği, farklı anlam katmanlarına işaret ettiği veya metinde verdiği anlama dair ek açıklamada bulunduğu tespit edilmiştir. Şârihin esas kaygısı okur kitlesi olan öğrencilere kıymetli gördüğü bu kasidenin ele aldığı öz manalarını aktarmaktır. Şârih, metinde klasik şerhlerde görülen detaylı gramer ve imla açıklamalarına girmemiştir. Bunun yerine sadece metnin girişinde şiirin okunma usulüne dair kısa bir açıklama yapmakla yetinmiştir.

Çalışmamızda transkripsiyonlu metni verilen bu şerh, *Kaside-i Münferice* şerhlerine ve Osmanlı dönemi şerh edebiyatına bir örnek teşkil etmesi bakımından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Alkan, Ercan (2012). Es'ad Erbilî'nin Tercüme-i Kasîde-i Münferice Adlı Eseri. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. (30), 151-172.

Alzyuot, Hassan (2013). *Kasîde-i Münferice ve İsmail Ankaravî'nin Hikem-i Münderice fi Şerhi'l-Münferice'si*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

Çöğenli, Mehmed Sadi (2013). İbnü'n-Nahvî ve el-Kasîdetü'l-Münferice'si. *Turkish Studies*. 8(13), 75-79.

Durmuş, İsmail, Hüseyin Elmalı (2000), İbnü'n-Nahvî. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 21. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 163-164.

Elmalı, Hüseyin (2002). İbnü'n-Nahvî, el-Kasîdetü'l-Münferice'si ve Tercümesi. *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* (16), 37-56.

Hacımuftuoğlu, Nasrullah (1992). Berâat-i İstihlâl", *İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 470.

İbnü'n-Nahvî Ebû'l-fazl Yusuf b. Muhammed et-Tevzerî. *Kasîdetü'l-Münferice Tercemesi*. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi. No. 19 Hk 1705/4. vr. 46b-51b.

Kanar, Mehmet (2015). *Farsça Türkçe Sözlük*. Say Yayınları.

Kara, Rabia (2021). *Kasîde-i Münferice'nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri ve Mustafâ İsâmeddîn Üsküdârî'nin Şerhü Kasîdeti'l-Münferice'si*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Kara, Rabia (2021). Türk Edebiyatında Kasîde-i Münferice Şerhleri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. (27), 327-373.

Kur'an-ı Kerim. <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/insirah-suresi-94/ayet-1/kuran-yolu-meali-5> [erişim tarihi: 02.02.2022]

Önkal, Ahmet (2005). Sâriye Olayı Üzerine Bir Rivayet Araştırması. *İstem* 3(6), 9-49.

Saraç, M. Yekta (2019). *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*. İstanbul: Gökkuşbe.

Şemseddin Sami (Tarihsiz). *Kâmus-ı Türkî*. Çağrı Yayınları.

Yazar, İlyas (2020). Edebiyatımızda Kaside-i Münferice Geleneği ve Ebu Bekir Kânî'nin Manzum Kaside-i Münferice Tercümesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 18(1), 191-204.

Yazar, Sadık (2011). *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Yıldırım, Yusuf (2015). Salâhî Uşşakî'nin Manzum Kasîde-i Münferice Tercümesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 19 (1), 87-108.

Yılmaz, Mehmet (2013). *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*. Kesit Yayınları.